

תוכן העניינים

ז	פתח דבר — ראובן בונפיל
טו	מבוא — יצחק יודלוב
1	פנקס קהל קאסאלי מונפיראטו
483	מפתחות
483	קיצורים
485	לעזים
488	מפתח שמות אדם
514	מפתח עניינים ומקומות

פתח דבר

התעודה המתפרסמת בספר זה שייכת לסוג השרידים של מיקרו-היסטוריה מקומית המשמשים את החוקרים בתור פרטים שיוצאים מן הכלל ללמד לא על עצמם בלבד כי אם על הכלל כולו.¹ עיון בה שופך אור יקר על קהילה יהודית בעיר איטלקית אחת בשם קאסאלי מונפיראטו (Casale [di] Monferrato) ואגב כך פותח אשנב להשקיף ממנו על תולדות היהודים ועל זיקתם לסביבה הנוצרית באיטליה ולהאיר נקודות חסרות לשיפור התמונה שהצטיירה במחקר בתחום זה עד כה.² כדי להבין אל נכון את ההקשר שתעודה זו שייכת אליו כדאי אפוא לסכם תחילה בקיצור נמרץ כמה מן המרכיבים של תמונה זו.

בסוף המאה השש-עשרה ובראשית המאה השבע-עשרה הגיע האזור הגאוגרפי הידוע כיום בשם איטליה לשלב האחרון של התפתחותו המדינית, וזו לא נשתנתה למעשה עד 1870, השנה שהוכרז בה על האחדות המדינית של ממלכת איטליה. עד אז התקיים באזור זה פסיפס של מדינות, בעלות משטרים מסוגים שונים – בדרום היו המשטרים מלוכניים, במרכז חצי האי התקיימה מדינת הכנסייה ובה משטר יחיד במינו בראשות האפיפיור, מצפון לה היו נסיכויות (Principati) ואדנויות

1 על הזיקה בין מיקרו-היסטוריה למיקרו-היסטוריה במחקר ראו: Matti Peltonen, 'Clues, Margins and Monads: The Micro-Macro Link and Historical Research', *History and Theory*, 40 (2001), pp. 347–359; R. D. Brown, 'Microhistory and the Post-Modern Challenge', *Journal of the Early Republic*, 23 (2003), pp. 1–20.

2 לסקירה תמציתית של תולדות היהודים באיטליה בתקופה שתעודתנו שייכת אליה ראו: ראובן בונפיל, במראה כסופה: חיי היהודים באיטליה בימי הרניסאנס, ירושלים תשנ"ד. מתוך הביבליוגרפיה הרשומה בקיצור בסוף ספר זה, מן הראוי לציין במיוחד את החיבורים הללו: משה אביגדור שולוואס, חיי היהודים באיטליה בתקופת הרניסאנס, ניו-יורק תשט"ו; בצלאל (ססיל) רות, היהודים בתרבות האיטליה, ירושלים תשכ"ב. וכן שייך לקטגוריה כללית זאת ראובן בונפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הרניסאנס², ירושלים תשס"ה (המהדורה ראשונה של הספר יצאה לאור בירושלים תשל"ט). למותר להוסיף שלא ראי חיבור אחד מהם כראי חיבור אחר, והקורא המעוניין בהבדלים בגישות ימצא סקירה מספקת לעיון ראשון במבוא לספרי 'במראה כסופה'. החיבור הבסיסי על תולדות היהודים במונפיראטו באותה תקופה ראו עדיין: Salvatore Foa, *Gli Ebrei nel Monferrato nei secoli XVI e XVII*, Alessandria 1914 (reprint: Bologna 1965). החיבור מבוסס על חומר ארכיוני רב שכיום אינו קיים עוד או על כל פנים אי אפשר לאתר. על כן בעניינים רבים הוא כעת המקור היחיד לידיעותינו. שני פרסומים חדישים למדי הוקדשו לבית הכנסת של קאסאלי, ששופך לאחורנה בתור מונומנט לאומי ונפתח לביקורי תיירים, ואף הם ניקו את רוב הידיעות הנוגעות לעניינינו מחיבורו של פואה. ראו: *La sinagoga di Casale Monferrato. Cenni storico-illustrativi*, Casale Monferrato 1969; Claudia de Benedetti (ed.), *La sinagoga degli argentieri. Arte e spiritualità ebraica a Casale Monferrato*², Torino & Firenze 1991.

פתח דבר

(Signorie), שראשיהן החזיקו בדרגות שונות של תוארי אצולה (כגון דוכסים, מרקזים וברונים), ושתי רפובליקות (ונציה וגנואה), שבראש כל אחת מהן עמד מעין דוכס, שנקרא בשם דוג'ה (Doge).³ במלכויות, בנסיכויות ובאדנויות למיניהן עברו בירושה השליטה וזכויות הבעלות על הטריטוריה, ועם חילופי השליטים נשתנו גם הגבולות המדיניים, אך למן סוף המאה השש-עשרה היו שינויים אלה מזעריים. הוא הדין בשינויים טריטוריאליים עקב כיבושים או הענקת זכויות בהסכמים לגיטימיים מסוג אחר (כגון קניות ומתנות), שאפיינו הרבה יותר את התקופה הקודמת. האזור הנקרא כיום מונפיראטו (Monferrato) והמשתרע על פני כ-2,500 קמ"ר מדרום-מזרח לטורינו (Torino), אינו חופף בשום אופן את האזור שנשא שם זה בתקופה הנדונה כאן. אז כללה מדינת מונפיראטו את העיר קאסאלי מונפיראטו (Casale Monferrato) וכמה ערים ועיירות בפריפריה שלה, שהיו נתונות למרות קאסאלי ושליטיה, כגון אקואי (Acqui), מונדובי (Mondovì) ומונקאלבו (Moncalvo). במאה השש-עשרה החזיק שליטי קאסאלי בתואר מרקזים, שהוענק להם במאה השתיים-עשרה, ושהועבר כרגיל בירושה, ובהתאם לכך הייתה המדינה בגדר מרקזות, וגבולותיה נקבעו מעת לעת בעיטים של התהליכים שנזכרו לעיל. אף שלהלכה אמורים היו המרקזים להיות כפופים למי שהענקת התואר הייתה בסמכותו, היינו לקיסר, לא תמיד שמרו לו אמונים, וקשרו קשרים לפי מה שנראה להם כדאי מעת לעת.

במות מרקז קאסאלי ג'ובני הראשון (Giovanni I) בלי צאצאים, בשנת 1305, עברה המרקזות בירושה לאחותו ויאולנטה (Violante), אשת הקיסר הביזנטי אנדרוניקוס פלאולוגוס השני (Andronico II Paleologo), ומהם לבנם הצעיר תאודורוס הראשון (Theodoros I Paleologos), ובנחלתו נכללו אזורים נוספים במזרח הקיסרות הביזנטית. כך הפך תאודורוס זה גם מרקז מונפיראטו, וממנו עברה מדינת מונפיראטו (כמו מדינותיו האחרות) בירושה לשושלת שנקראה על שם בית אבותיו. בימי שלטונם של הפלאולוגים הורחבו או צומצמו מעת לעת גבולות המדינה במלחמות ובחיתונים, ויובאו אליה מרכיבי תרבות ביזנטית, הניכרים עדיין בשרידים שונים במדינה, אלא שלא כאן המקום להרחיב את הדיבור על כך. לאחר מות אחרון שליטי השושלת, ג'ובני ג'ורגיו (Giovanni Giorgio Paleologo), בלי צאצאים, בשנת 1533, העביר קרל החמישי בשנת 1536 את המדינה, שהייתה בתחום סמכותו בתור קיסר, לדוכס מנטובה (Mantova) פדריקו גונזאגה (Federico Gonzaga), איש צבא בעל מוניטין, שעמד לצדו בעימותים בין המעצמות שהקיסרות הייתה מעורבת בהם. לשם גושפנקה חוקית נשא פדריקו את יורשת המדינה, בת אחות אמו של ג'ובני ג'ורגיו, מרגריטה (Margherita Paleologa). בעקבות זאת קיבל פדריקו גם את התואר מרקז מונפיראטו,

3 בוודאי לא כאן המקום לרישום ביבליוגרפיה פרטנית על תולדות איטליה. לסיכומים כאלה המובאים בפנים די ברשימות הביבליוגרפיות המצורפות לערכים באנציקלופדיות בעלות מוניטין המוקדשים לאיטליה בכלל ולערים או לדמויות בה בפרט.

פתח דבר

ובתוקף זה הנהיג את המדינה כמדינה נפרדת מדוכסות מנטובה, אם כי כמובן על פי קווי מדיניות דומים למדי.

בימי שלטונם של פדריקו ומרגריטה קיבלו היהודים במונפיראטו יחס טוב, בדומה לזה שזכו לו במנטובה,⁴ וכתוצאה מכך גדלה גם האוכלוסייה היהודית במדינה, ובמיוחד בקאסאלי. בימי גוליילמו (Guglielmo Gonzaga), יורשו של פדריקו, נשתנה מעמדה של מדינת מונפיראטו — בשנת 1574 העלה אותה הקיסר מכסימיליאן השני מדרגת מרקיזות לדוכסות. למן השנה ההיא היה גוליילמו גונזאגה גם דוכס מנטובה וגם דוכס מונפיראטו, והוא הדין כמובן ליורשו במנטובה ובמונפיראטו, הדוכס וינצ'נצו הראשון (Vincenzo I). בימי הדוכסים האלה הורע בהדרגה מצב היהודים במדינה, אך למרות זאת לא עזבו, שכן הייתה בזמן ההוא הרעה כללית במצבם באיטליה, ובכלל זה במדינות כמנטובה, שקודם לכן נהגו בהם בסובלנות.⁵ בסוף המאה השש־עשרה ובראשית המאה השבע־עשרה התייצבה אפוא האוכלוסייה היהודית במונפיראטו בכלל ובקאסאלי בפרט, ולאורך תקופה ממושכת לא נרשמו בה שינויים חדים.

כמו כל היישובים שנוסדו בימי הביניים — לפני שפחתה חשיבות החומות להגנה, עקב התגברות יעילות השימוש בארטילריה — השתרעה קאסאלי על פחות מ־2 קמ"ר, על גבעה מוקפת חומה המשקיפה על עמק הנהר פו (Po).⁶ היהודים התרכזו מרצונם החופשי במתחם סמוך למדי למרכז העיר, כ־300 מ' מן הקתדרלה הקדומה על שם אווסיוס הקדוש (Sant'Evasio) ומן הכיכר שלידה, אשר כיום שוכנים בה בנייני ציבור שונים, ושבעבר התקיים בה שוק שבני הכפרים באו לסחור בו. כ־200 שנה לאחר שהתיישבו במקום חויבו היהודים להתקין בפתחי שכונת מגוריהם שערי כניסה ולנעול אותם בלילות, ונאסר עליהם להימצא בלילות מחוץ לשכונתם.⁷ כך הוקם בקאסאלי גטו, כשם שהוקמו גטאות בערים אחרים באיטליה מסוף המאה השש־עשרה ואילך. אך כאן קרה הדבר מאוחר למדי, בשנת 1724, בעטיו של סיפוח מונפיראטו לנסיכות סבויה (Savoia) והחלת התקנות שהיו תקפות ביישובים האחרים של נסיכות זו גם על קאסאלי, כלומר כ־100 שנה אחרי הקמת הגטו במנטובה.⁸ מסתבר שכתוצאה ממשחק כוחות מקומיים, שלא נתברר דיו, ושעל כל פנים לא כאן המקום להרחיב עליו את הדיבור, לא הקימו הדוכסים גטו בקאסאלי, אף על פי שלמן 1574 שלטו בעיר אותם הדוכסים ששלטו במנטובה, ויחסם האישי כלפי היהודים היה מן הסתם זהה. ואכן יחס זה היה שלילי למדי כפי שמשקף מן התקנות בענייני היהודים שפרסמו מעת לעת.⁹

4 תולדות היהודים במנטובה ראו את חיבורו המקיף של שלמה סימונסון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, א–ב, ירושלים תשכ"ג–תשכ"ה.

5 ראו לעניין זה: בונפיל, במראה כסופה (לעיל, הערה 2), עמ' 58–69.

6 גם על אופייה של התיישבות היהודים בשלב זה ראו: שם, עמ' 25–56.

7 מתחם זה כולל את השטח שבין הרחובות Piazza D'Azeglio, Balbo, Roma, Vicolo Castagna עד Piazza San Francesco d'Assisi

8 במנטובה הוקם הגטו בשנת 1612. ראו: סימונסון (לעיל, הערה 4).

9 תקנות אלה ותיעוד נוסף בעניין זה צוטטו בחיבורו של פואה (לעיל, הערה 2), עמ' 7–15.

פתח דבר

אך בכל זאת לא עזבו יהודים את העיר, מפני שבמקומות אחרים לא היה המצב טוב יותר, על כל פנים לא מושך עד כדי כך שיעודד הגירה. בתזכיר עוין שמחברו ותאריכו לא נתבררו בדיוק, אך מוכח מלשונו שהוכן כמה שנים אחרי 1570, הציע הכותב לדוכס מונפיראטו לסחוט מיהודי קאסאלי 500 'כפולות'¹⁰ באמצעות איום לסגור אותם בגטו, ובין היתר הוסיף כמה ידיעות ראויות לציין.¹¹ לדבריו גרים בקאסאלי העיר כ-200 יהודים ומאכלסים הרבה בתים הראויים לאזרחים ואנשי מעלה של מונפיראטו, שמתגוררים מחוץ לחומות בסכנה רבה כי אינם מוצאים בתים להשכרה בעיר. היהודים הללו גרים בכל חלקי העיר, חלקם סמוך כל כך לכנסיות שהם מסוגלים לראות ולשמוע את המיסות ואת הטקסים הקדושים, בניגוד להוראות הבולות של האפיפיורות.¹² ולאחר שפירט היכן וכיצד לתכנן את הקמת הגטו, המשיך: 'כאשר ייודע העניין בעיר, אין ספק שהקהילה תשלח מיד לשם אל מעלתו איזה יהודי לחפש פתרון, כגון תשלום של 500 כפולות שהיו צריכים להוציא למימון ההקמה של הגטו, ובטוחני שישלמו ברצון רב כדי שלא יחויבו להיכנס לגטו, ומעלתו יכול לנהוג כך במצפון שקט, כי הם יציעו את הסכום הזה בעצמם, שכן הם עשירים, ענוגים ויהירים, ובעלים של כל הכסף של העיר הזאת'.¹³

מסוג פרטי המידע שכלל בתזכירו נמצאנו למדים שהמחבר הניח שכדאי לכתוב אותם עבור הדוכס, שהתגורר דרך קבע במנטובה, אם כדי להוסיף לו מידע לא ידוע, אם כדי להדגיש מה שנראה לו חשוב להדגיש. מן הסתם הגזים באמרו שהיהודים גרו בכל חלקי העיר, שכן גם אחרי שחויבו להתרכז בגטו, לא נרשמה העתקת מגורים נרחבת אל מתחם הגטו — רוצה לומר שגם אם היו כמה יוצאים

בהמשך אתיחס בפירוט המתבקש לאחדים מן המסמכים הללו, אך כיוון שאי אפשר לאתרם כעת, אין מנוס מלהסתמך על העתקותיו של פואה כעל מקור ראשון.

10 מטבע עובר לסוחר באזור.

11 ראו: פואה (לעיל, הערה 2), עמ' 68–69.

12 לא ברור אם כיוון למסמך אפיפיורי מסוים או שזו התבטאות רטורית עוינת כללית.

13 'Nella città di Casale vi abitano da 200 Ebrei in circa occupando molte case che dovrebbero essere abitate da cittadini et alcune persone di qualità del Monf.¹⁰ che se ne stanno in villa con molto pericolo per non ritrovar case d'affittare nella città. Detti Ebrei abitano in tutte le parti d'essa città et alcuni tanto vicini alle chiese che ponno e vedono e sentono a celebrar le messe et uffici santi contro la disposizione delle bolle Pontificie [...] Divulgato che sarà il negotio per la città non vi è dubbio che l'Univ.¹³ spedirà subito qualche Ebreo costì da S.A. [Sua Altezza] per il rimedio, il quale sarà che mediante il pagamento di 500 doppie che si spenderrebbero da loro in fabbricare il Ghetto non siano molestati, e mi assicuro che le pagheranno più che vilentieri per non entrare in Ghetto, et S.A. lo può fare con buona coscienza perchè loro medesimi offeriranno tal somma perchè costoro sono ricchi, morbidi et arroganti padroni di tutto il denaro di questa Città'.

פתח דבר

מן הכלל, הכלל היה שרוב היהודים ממילא התגוררו באותה השכונה.¹⁴ כמו כן הוא מן הסתם הפריז בהערכת עושרם של היהודים, אך אפשר להסביר זאת בפשטות מתוך עוינותו הגלויה וכן בעובדה שרובם התפרנסו מעסקי בנקאות, כלומר מהלוואות לפי המתכונת הרגילה בימים ההם.¹⁵

לפי מתכונת זו ניתן ליהודים היתר שהייה ועיסוק בעיר בהסכם חוזי, שנרשמו בו בפירוט זכויותיהם וחובותיהם. הסכם זה, שנקרא בעברית 'קיום' ובלועזית קונדוטה (condotta), דמה במהותו לחוזים עם אנשים או גופים שהיו אמורים לספק שירותים מסוימים, ושקיבלו כנגדם זכויות יתר (פריווילגיות) ביחס לתושבים אחרים. כאלה היו דרך משל חוזי ההתקשרות עם שכירי צבא,¹⁶ עם רופאים שנשכרו כדי לספק שירותים לעניים שלא היה ביכולתם לשלם לרופא פרטי,¹⁷ ועם נוטריונים בשירות הציבור. אף ההסכם עם היהודים כלל פירוט של חובותיהם וזכויותיהם בתפקיד מלווים בריבית, העיסוק הרווחי העיקרי שלהם באותם ימים. אסטרטגיה עסקית יעילה דרשה פיזור מרבי של ההשקעות ביישובים חקלאיים זעירים, ואמנם נשתמרו אזכורים של עשרות היתרי עיסוק בבנקאות בעיירות כאלה, מלבד קאסאלי העיר, המופיעה כעיר החשובה ביותר.¹⁸ משום כך היא הייתה כמובן מושכת יותר מן העיירות הזעירות, ולכן בחרו עשירי המלווים להתגורר בה, ואילו עשירים פחות נאלצו להסתפק ביישובים בפריפריה, ופעלו שם כבעלי בנקים משל עצמם או כשותפים או פקידים של העשירים שהתגוררו בקאסאלי. יש בכך כדי להסביר קצת את האפיון העוין של יהודי קאסאלי כ'בעלים של כל הכסף של העיר הזאת' בתזכיר משנות השבעים של המאה השש-עשרה. צירוף הידיעות הללו וידיעות אחרות מכמה מקורות נוספים מאפשר להניח בזהירות שבעיר התגוררו לקראת סוף המאה השש-עשרה כ-200–300 יהודים, מתוך אוכלוסייה כוללת של כ-10,000 תושבים, כלומר כ-2–3 אחוזים מכלל האוכלוסייה, ואילו ביישובים הזעירים שבמדינה חיו מפורזים כ-200 יהודים נוספים. מעטות מאוד היו ערים מאוכלסות יותר שיהודים הורשו לגור בהן בסוף המאה השש-עשרה ובראשית המאה השבע-עשרה, ועל כן קאסאלי הייתה באותו פרק זמן אחד היישובים היהודיים החשובים ביותר באיטליה.

קבוצה יהודית בגודל כזה התייצבה מול השלטון בתור גוף מאגד, בעל

14 מן המפורסמות שאינן צריכות ראייה מגמתם של מיעוטים בכלל ויהודים בפרט להתגורר בסמיכות מקום, לרוב סמוך לאתר המשמש בית תפילה.

15 על העיסוקים ומשלחי היד של היהודים בתקופה זו ראו: בונפיל, במראה כסופה (לעיל, הערה 2), עמ' 70–83.

16 אין קשר בין המונח condottiero, שמשמעו מצביא, לבין condotta, שמשמעו חוזה התקשרות עם condottiero.

17 הביטוי medico condotto עדיין משמש באיטלקית לציין רופא שכיר בשירות הציבור באזור מסוים או בעיירה.

18 לפירוט העיירות ושמות מקבלי ההיתרים ראו: פואה (לעיל, הערה 2), עמ' 66–95.

פתח דבר

אישיות משפטית מוגדרת, בדומה לאיגודים מקצועיים, שנקראו בשם 'אוניברסיטה' (Università). ה'אוניברסיטה' של היהודים, כפי שכינה אותה מחבר התזכיר העוין, הייתה אפוא הגוף המוסדי שייצג את כלל היהודים בעיר, ואפשר לכנותה בעברית קהילה. אם היו בעיר כלשהי קבוצות יהודים שנבדלו אחת מרעותה במנהגי התפילה או במאפיין אחר, נהוג היה לכנות כל קבוצה כזאת קהל, ולפי זה הייתה הקהילה מורכבת מכמה קהלים. בהיותה גוף מוסדי שייצג את כלל היהודים באזור שלטונה של עיר, ייצגה הקהילה מול השלטון גם את היהודים היחידים שחיו מפוזרים ברחבי האזור, ושהיו חייבים בתשלומים שהוטלו על כלל היהודים. הקהילה של קאסאלי ייצגה מול השלטון את כלל יהודי מונפראטו, שחלקם לא היו בעצם חברי הקהילה העירונית. לכן היה צורך בפיצול בין הפעילות למען כלל יהודי המדינה, שכללה בעיקר, אף כי לא רק, גבייה ותשלום של המסים שנדרשו ל'קיום', לבין הפעילות שנגעה בתושבי העיר. ארגון הפעילויות הללו הצריך כמובן שני ועדים נפרדים של פרנסים, שהיו ממונים על העניינים השונים — ועד המדינה וועד הקהילה, או בקיצור ועד הק"ק (הקהל הקדוש), היינו ועד של קבוצת היהודים העירוניים, שהוגדרה קהל אחד לעניינים שנגעו אך ורק בה.¹⁹ מצב דומה התקיים במקומות אחרים, כגון פדובה (Padova), פרה (Ferrara) או מנטובה — ועד המדינה עסק גם בעניינים של היהודים שבעיירות הסמוכות לעיר הראשה, להבדיל מוועד הק"ק, שעסק בענייניהם של יהודי העיר בלבד. אין צורך לומר שאותם האנשים יכלו להתמנות לפרנסים בשני הגופים בעת ובעונה אחת, ופעלו באחד בתור נציגי ועד המדינה ובאחר בתור נציגי ועד הק"ק.

בהיותם נציגי הציבור אמורים היו הפרנסים לפעול בתור ראשי ההנהגה היהודית בעיר, כמעין ראשי מועצה עירונית. דפוסי ההתארגנות והפעילות של הפרנסים עוצבו באספקלריה של דפוסי ההתארגנות והפעילות של המועצות העירוניות: מהן העתיקו דגמי בחירות ומינויים באספות הציבור שבראשן עמדו, דרכי קבלת החלטות וניהול תקציבים לטובת הציבור ובכלל זה להעסקת שכירים, להספקת שירותים דתיים וכדומה. דגמים ודרכים אלה תוארו הן במחקרים כלליים על תולדות היהודים באיטליה והן במונוגרפיות שהוקדשו לאתרים יחידים. אין צורך לומר שלא כל התיאורים שווים, ושההדגשים תלויים בנטיות ובטעמים של הכותבים. אך בכל מקרה שימשו תעודות כגון התעודה המתפרסמת כאן בתור אבני בניין בסיסיות לתיאורים. יתרה מזו, בעניין זה זכתה איטליה ששרדו מקהילותיה פנקסים שונים, מן הקדומים שבפנקסים שהגיעו אלינו מאירופה.

¹⁹ זהירות מרבית נדרשת כמובן בפענוח ראשי התיבות ק"ק כקהילה קדושה או קהל קדוש. קהל קדוש עשוי לציין לעתים קבוצה נפרדת בעלת מאפיין ייחודי בקרב הציבור העירוני הכולל ולעתים את כלל הציבור הזה, ואילו קהילה קדושה אמורה לציין את כלל התושבים היהודים שבתוך הגבולות הטריטוריאליים של העיר.

פתח דבר

אחדים מהפנקסים הללו פורסמו במהדורות מדעיות משובחות והם כעת נכסי צאן ברזל של מחקר תולדות היהודים באירופה בימי הביניים ובראשית העת החדשה.²⁰ אליהם מצטרפת עתה התעודה המתפרסמת בספר המוגש בזה לקורא. כפי שיוסבר בפרוטרוט במבוא של המהדיר, המדובר בחלק הראשון של פנקס הק"ק של קאסאלי, שרשומים בו בעברית עניינים השייכים לשנים שמ"ט (1589) – ת"ח (1657). הפנקס, ששוקם לאחרונה שיקום אומנותי, שמור כעת בין אוצרות הקהילה היהודית בעיר. אני רואה צורך להרחיב את הדיבור על נושאים פרטניים, המתבררים מתוך הטקסט, ושיהיו לפי דרכם אבני בניין למחקרים נוספים.²¹ החוקרים יטיילו בחלקה זו של הגן של קליאו לפי חפצם ונטיית לבם ויעלו ממנה שתילים ראויים בעיניהם לשדות מחקריהם. לא נותר לי אפוא כי אם להאדיר במילים אחדות את חלקו של אדם יקר, שהיה העושה והמעשה העיקרי במפעל זה.

* * *

הכנת הפרסום לדפוס נמשכה תקופה ארוכה למדי ועברה תהפוכות רבות. לפני יותר משלושה עשורים הועתק הפנקס העתקה ראשונה בידי יעקב מלכי, דוקטורנט במדעי היהדות, שהתכוון להדירו בהדרכתי ולהוציאו לאור בהוצאה מדעית, אלא שהדבר לא עלה בידו מסיבות שלא כאן המקום לפרטן. כעבור זמן ביקר בקאסאלי מר שמואל קורינסקי ז"ל, חובב נלהב של היסטוריה יהודית, ואגב ביקורו נודמן לו לראות את הפנקס. התלהבותו הייתה כה רבה, שעם שובו לארצות-הברית החליט להעמיד את הפרסום של מהדורה מדעית של הפנקס בראש סדר העדיפויות של העמותה ההיסטורית העברית (Hebrew Historical Association) שייסד ועמד בראשה. לכך יזם, כאשר ביקר סמוך לאחר מכן בירושלים, פגישה עמי, ויחד בדקנו אפשרויות להוציא את המיזם לפועל. הוא יצר קשר עם ד"ר מלכי, וזה העביר אליו את כל החומר שהצטבר אצלו במהלך עבודתו על הפנקס, ונתן לו את הזכות להשתמש בו כרצונו. אולם חומר זה לא הספיק כלל למשימה, למעשה היה בו לא הרבה יותר מאשר טיוטת העתקה כפלט מחשב שלא היה אפשר להעבירה למעבד תמלילים חדיש ונוח יותר לעבודה. היה צורך להעתיק את הטקסט כולו מחדש במעבד תמלילים מתאים ולהדירו כנהוג בסוג זה של עבודות. לפיכך המלצתי למר קורינסקי למסור את המשימה למר יצחק יודלוב, חוקר חכמת ישראל וביבליוגרף דגול, שנראה לי המתאים ביותר להוציא את המחשבה אל הפועל. מר קורינסקי קיבל את עצתי וסיכם עם מר יודלוב תנאי עבודה וזמני מסירה. אלא

20 ראו: פנקס ועד ק"ק פאדוואה, אצב, מהדורת דניאל קארפי, ירושלים תשל"ד-תש"ם; פנקס קהל וירונה, א-ג, מהדורת יעקב בוקסנבוים, תל-אביב תשמ"ט-תש"ן.

21 אני מרשה לעצמי להוסיף כאן שחומר רב מן הפנקס הזה שוקע בחיבורי על הרבנות באיטליה בתקופת הרנסנס. ראו: בונפיל, הרבנות באיטליה (לעיל, הערה 2), במפתח, הערך 'קאסאלי'.

פתח דבר

ששוב לא נסתייע הדבר, והמלאכה נדחתה כל כך שנדמה היה שהשלמתה כמעט בלתי אפשרית. ברבות הימים נפטר מר קורינסקי, ובמותו נדמה היה כאילו נסתם הגולל סופית גם על תכנית הפרסום.

אך מן השמים גזרו שלא להוריד לטמיון חזון כה יפה שטיפח באהבה רבה אדם שחקר תולדות עמו הפך מפעל חייו, ושלא חשך מאמצים והוצאות על מנת להקים יד ושם לקהילות שנמחקו או נמחקות והולכות מן המפה, בחינת נר תמיד מאיר כזוהר הרקיע את נתיבות הדורות הבאים. בני משפחתו, ובראשם אלמנתו הגב' פולין קורינסקי (Pauline Kurinsky) ובנו מר אריה קורינסקי, הסכימו בטובם למשוך בחוט זה של הפעילות של העמותה ההיסטורית העברית, שכמעט התנתק, והעבירו אלי את הזכות להשתמש בחומר שנותר כאבן שאין לה הופכים, כדי לפרסם את הפנקס בסדרת המונוגרפיות של כתבי-העת 'איטליה'. מר יודלוב נאות מצדו להשלים את החסר בההדרת הטקסט והכנתו לפרסום, ועתה הגיעה העת לברך על המוגמר.

נאה ויאה להקדיש מפעל זה חשוב זה לזכרו של שמואל קורינסקי ז"ל, שבחייו נקשרה נפשו אליו, ושעתה תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים הנצחיים של תולדות עמנו באמצעותו.

נאה ויאה גם להודות מקרב לב לגב' פולין קורינסקי ולמר אריה קורינסקי על נכונותם לוותר על הזכויות, שרכש בשעתו מר שמואל קורינסקי ז"ל. כמו כן נאה ויאה להוסיף תודה רבה למר סטיבן אופנברג (Steven Offenber), ידיד אישי של מר שמואל קורינסקי ז"ל, שנטל לידיו את ניהול העמותה ההיסטורית העברית אחרי מות ידידו, ושהיה לעזר מועיל ביותר בחידוש הקשר ביני לבין משפחת קורינסקי.

אחרון אחרון חביב: חובתי הנעימה להודות לאנג'לו פיאטלי שטיפל בשלבים האחרונים של עריכת הפנקס ובהבאתו לדפוס.

ראובן בונפיל